

Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Факултет по славянски филологии

Катедра по руска литература

Димо Димов

Пространството “град” в прозата на Йосиф Бродски

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научна и образователна степен „доктор”

по професионално направление 2.1 - Филология - Руска литература и
литература на народите на ОНД (Руска литература на XX-XXI век)

Научен ръководител:

проф. д-р Ренета Божанкова

София, 2016

Дисертационният труд „Пространството “град” в прозата на Йосиф Бродски“ е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по руска литература към Факултет по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски”, проведено на 14 октомври 2016 г.

Дисертационният труд е с общ обем 219 стандартни страници и се състои от увод, четири основни глави, заключение и справка за използваната литература, съдържаща 148 библиографски единици.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 17.02.2017 г. от 15:00 ч. в Конферентната зала на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Научно жури:

Рецензенти:

Проф. д-р Ангелина Иванова Вачева (председател на научното жури)

Проф. д-р Магдалена Петрова Костова-Панайотова

Автори на становища:

Проф. д-р Петко Енчев Троев

Проф. д-р Ренета Ванкова Божанкова

Доц. д-р Радостин Димитров Русев

Предложеният за защита дисертационен труд се фокусира върху очертаване на **пространството „град“ в прозата на Йосиф Бродски в неговата пълнота и цялостност**, с присъщите му специфични художествени особености и тяхното проявление в конкретни урбанистични проекции. Основен акцент представляват образите на Ленинград/Петербург и Венеция, разгледани в контекста на съответните градски текстове (Петербургски текст и Венециански текст), като допълнителен философски аспект задават Ню Йорк, Истанбул, Атина, Рим и др. Градът на Бродски е разгледан като метафизична концепция, изградена в резултат на творческото виждане на автора, съчетано с личния му опит както от родния град, така и от многобройните пътувания от периода на емиграция. Показано е разбирането на автора за Ленинград/Петербург като за въплъщение на разума и културната традиция, със своя символика, проектирана в многобройните му литературни репрезентации, и как това разбиране се превръща в основополагащ модел за оценка на знаковите градове от периода на емиграция.

С оглед логиката и жанровите специфики на изследването дисертационният труд е разделен на Увод, Глава 1 „Рецепцията на Йосиф Бродски“, Глава 2 „Бродски като личност и творец“, Глава 3 „Поетика на пространството град“, Глава 4 „Метафизика на града в есетата на Бродски“ и Заключение.

В **Увода** е представен **обектът** на дисертацията: прозата на Йосиф Бродски в нейната есеистична компонента, като са разгледани набор от биографични есета, есета-пътешествия и литературно-критични есета, където най-ярко се откроява особената, специфична за автора художествена интерпретация на градското пространство. Този избор е обусловен от факта, че въпреки наличието на множество изследвания на творчеството на Бродски в руското и в англоезичното литературознание, те в голямата си част третираат най-вече неговата поезия, където градската тема формира един от изследваните

аспекти. Това, което е далеч по-малко застъпено като обект на литературоведските метатекстове, са особеностите на градския художествен образ в прозаичните произведения на автора; доколкото е засяган този въпрос, той е разглеждан от спомагателна гледна точка и е използван за обосновка и изясняване именно на поетичния градски образ. Съществуват също така няколко обемни изследвания на английски и на руски език върху отделни аспекти на есеистиката на Бродски, които в една или друга степен засягат градската тема, но нито едно от тях не е посветено на града *per se* с неговите художествени особености. При наличието на сериозен масив от текстове на Бродски (есега, пътни бележки, интервюта), където изображенията на различни градове заемат централно място и представляват детайли от една завършена художествена концепция на града, е видно, че тази концепция заслужава цялостно характеризиране и извеждане като самостоятелен обект на проучване. Това обуславя и основната **цел на дисертацията**: да разкрие специфичния начин, по който градът на Бродски от архитектурно пространство се превръща в художествен образ, както и да проследи какви похвати са използвани при тази трансформация, какви нови елементи са привнесени в изобразяването на реалните географски локуси и по какъв начин това изобразяване следва литературната традиция на градското писане. Използан е херменевтичен в съчетание с феноменологичен **подход**, като прозата на Бродски е видяна през призмата на семантичните изследвания за взаимовръзката между пространство и текст в съчетание с личния опит и преживявания на автора в конкретните географски локуси. Образът на града се изгражда чрез анализ на характерните особености на градските пространства, контекстуализирани в традициите на градските текстове. Проследяват се както традиционните сходства, така и новите елементи, привнесени от Бродски в литературната представа за града. Правят се паралелни прочити на Бродски и признати майстори на градския текст, като подробно се разглеждат особеностите в образите на знаковите градове в живота на поета. Показан е начинът, по който Бродски предава своето разбиране за Ленинград/Петербург като за идеализирано отражение на съвършения град,

въплъщение на разума и културната традиция, със своя символика, проектирана в многобройните му литературни репрезентации, създали единен, специфичен по език и внушение „Петербургски текст”. Разгледни са механизмите, чрез които метафизичната представа за родното място се превръща в основополагащ модел за оценка на знаковите градове от периода на емиграция, чиито художествени черти са предадени чрез Петербургския образ. Характерно за градското писане на Бродски е, че той винаги съотнася чертите на градовете, които посещава, към съхранения идеализиран образ, който като своеобразна призма пречупва и отразява символичните особености както на метафоричния град, така и на конкретните географски места. Тази особеност полага основата за тълкуване на градската компонента и задава векторите за изследване на символиката на града в прозаичните произведения на автора.

В процеса на изследването са поставени следните **задачи**:

- Проследяване на формирането на Бродски като личност и творец, и създаването на литературната му репутация;
- Очертаване на характерните черти на естетиката на Бродски, както и анализиране на особеностите на неговия текст и интертекстуалността като основа за формиране на художествения образ;
- Изясняване на теоретичната матрица, използвана при анализа на особеностите на пространството „град” на Бродски: връзката между произведение и текст в структурните изследвания, зараждане и особености на градския текст, въвеждане на основни термини от теорията на градското писане – митопоетика на града, хронотоп, поетосфера и др.;
- Изследване на метафизиката на града и неговите особености като митопоетичен хронотоп: връзките между художествения образ и неговите съставляващи елементи (сгради, улици, забележителности, паметници), особеното място на водата в този образ, същността на града като еманация на човешката цивилизация и начините за превръщането му от

архитектурно пространство в метафизична категория наравно с езика, времето, смъртта;

- Представяне на символичните проекции на конкретните географски локуси – Ленинград/Петербург, Венеция, Истанбул, Атина, Рим, Ню Йорк, в тяхната взаимовръзка и в контекста на градските текстове.

Интерпретацията на градските пространства формира важна част от художествения свят на Бродски, но досега не е била обект на самостоятелно изследване в прозата му. Тази празнина обуславя и необходимостта от настоящата дисертация, фокусирана именно върху този събирателен град, който е една от главните метафизични категории, намерила проявление в есеистичните произведения на твореца. Разбирането за литературната проекция на урбанистичното пространство в текста е от ключово значение за разгадаване на творческата същност на Бродски, което допринася за разкриване значимостта на автора като създател на особен вид архитектурно-художествено пространство, където той се реализира като автор и от своя страна обогатява образа на града като еманация на човешката цивилизация и място на културата. Още по-актуално звучи темата за пространството „град“ на фона на нарастващото значение на градската културна доминанта в човешката цивилизационна матрица, което произтича от увеличената урбанизация и централизиране на социално-икономическия и културен живот на хората в градовете. Идеята за доминиращото място на града в съвременното общество намира отражение и в литературознанието. Интересът към изследване на образа на града се засилва вследствие интензификацията на градското писане в съчетание с теоретичните разработки относно особеностите на текста като литературно-философска категория. Всички тези фактори обуславят **актуалността** на настоящата работа, която разкрива специфичния за Бродски начин за художествено пресъздаване на урбанизираната действителност и определя мястото на твореца сред майсторите на градски текстове в световен мащаб.

Задаването на основните параметри на изследването в Увода е последвано от **Глава 1 „Рецепцията на Йосиф Бродски“**, която очертава мястото на Бродски в литературното пространство и представя използваните в работата библиографски източници. Животът и творчеството на автора са обект на многобройни изследвания през последните десетилетия, както литературоведски, така и есеистични и биографични, което е обяснимо предвид значимото присъствие на автора в руската и в световната словесност. От друга страна, феноменът на града в културния цивилизационен модел привлича интереса на изследователи от различни клонове на хуманитаристиката. Това налага необходимостта творчеството на Бродски да бъде поставено в контекста на световното културно пространство, а особеностите на пространството „град“ в неговата проза да бъдат разгледани през призмата на различни клонове на човешкото познание. Използваната библиография включва културоведски, краеведски, литературоведски изследвания, текстове по философия на изкуството и литературата, есеистични произведения, посветени на градовете в творчеството на Бродски, съвременни дисертационни трудове, както и сборници от научни конференции, публикации в различни специализирани списания и сборници с интервюта и книги със спомени на съвременници.

Основните масиви от използвани библиографски източници включват:

Изследователски метатекстове, свързани с теоретичната матрица на работата, където са изложени базовите понятия и концепции, приложими към избрания подход и метод за анализ на пространството „град“. Тук се включват изследванията на Освалд Шпенглер, Джон Мационис и Винсънт Парило (Macionis&Parrillo) за града като цивилизационен и културен феномен, на Кевин Линч (Kevin Lynch) за характерните черти на града като текст, на Франц Хесел (Franz Hessel) и Валтер Бенямин (Walter Benjamin) за разходката като начин за философско осмисляне на градското пространство, на Ролан Барт за семиотичните и философски аспекти на текста като проекция на действителността, на Михаил Бахтин за текстуалното пространство, на Павел Флоренски за аспектите на пространството и времето в художествените

произведения, на Владимир Топоров за взаимовръзката на пространство и текст чрез хронотопа, както и неговите изследвания в областта на митопоетиката, на Юрий Лотман за семиотиката на градското пространство, на Нина Меднис и Ана Степанова за особеностите на свръхтекста и по-специално на литературоведския смисъл на градския текст в руската литература, на Николай Анциферов за града като изразител на различни култури, на Василий Шчукин за формиране поетосферата на града. Интерес представляват също и разработките, посветени на Петербургския текст и митологизацията на Петербург в литературата, сред които „Петербургския текст в руската литература” („Петербургский текст русской литературы”) на Владимир Топоров, Символиката на Петербург („Символика Петербурга”) на Юрий Лотман, „Поетиката на Петербург. Очерци по философия на културата” („Поэтика Петербурга. Очерки по философии культуры”) на Михаил Уваров.

Есеистични текстове, посветени на градовете, проектирани в творчеството на Бродски. Тук на първо място трябва да се спомене изследването на художествения образ на Петербург в есето „Душата на Петербург” („Душа Петербурга“) на Николай Анциферов, което предлага подходящ дискурс за оценка на особеностите на Ленинград/Петербург в прозата на Бродски. Използвани са също така класически градски текстове на Гогол, Достоевски, Толстой, Херцен, Белински, Бели, Мережковски, Солженицин, където са търсени основните художествени черти на Петербургския образ, които намират своето отражение в интерпретацията на Бродски. Подобен подход е използван и при разглеждането на Венецианската проекция на Бродски през призмата на знакови произведения като „Камъните на Венеция („The Stones of Venice“) на Джон Ръскин (John Ruskin) „Светът на Венеция” („The World of Venice“) на Ян Морис (Jan Morris), „Литературен справочник на Венеция” („Venice Blue Guide Literary Companion“) на Софи Уилатс (Sophie Willats), а също и текстове от руската литература като „Дневник“ („Записные книжки“) на Пьотр Вяземски, „Красавицата Венеция“ („Venezia la Bella“) на Александър Херцен, „Образите на Италия“ („Образы Италии“) на Павел Муратов, „Италиански впечатления“

(„Италиански впечатления“) на Василий Розанов, писмото на Антон Чехов с дата 24 март/5 април до брат му Иван Чехов (Писъма 1891-1897). При изграждането на художествения образ на Истанбул на Бродски са използвани символични паралели със съчинението на руския философ Лев Шестов „Атина и Йерусалим“ („Athens and Jerusalem“), а също така трактовката на Томас Венцлова (Tomas Venclova), представена в неговото есе „Пътуване от Петербург до Истанбул“ („A Journey from Petersburg to Istanbul“).

Съвременни изследователски и литературоведски метатекстове – дисертации и монографии, посветени на различни аспекти на творчеството на Бродски като цяло и на градския образ – в частност. Тук трябва да бъде спомената книгата „Бродски в чужбина: империя, туризъм, носталгия“ (Brodsky Abroad: Empire, Tourism, Nostalgia) на славистката и изследовател на Бродски Сана Турома (Sanna Turoma), дисертационният труд на Мая Кьоньонен (Maija Könönen) „Четири начина за писане за града: Санкт Петербург-Ленинград като метафора в поезията на Йосиф Бродски (Four Ways of Writing the City: St. Petersburg-Leningrad as a Metaphor in the poetry of Joseph Brodsky). Като един от тематично близките метатекстове трябва да се спомене също и дисертационният труд на Олег Горелов „Петербургският текст в художествената концепция на Бродски“ („Петербургский текст в художественной концепции Бродского“). Заслужава си да бъде спомената и дисертацията на Полина Горпиняк със заглавие „Публицистиката на Й. А. Бродски“ („Публицистика И. А. Бродского“), „Лексико-семантичната експликация на концепта „Град“ в идиостила на Й. Бродски („Лексико-семантическая экспликация концепта "Город" в идиостиле И. Бродского“) на Ана Загороднева, работата на Ли Чжи Ен на тема „Творчеството на Йосиф Бродски“ („Творчество Иосифа Бродского“), изследването на Виктор Куле (Виктор Куллэ) на тема „Поетическата еволюция на Йосиф Бродски в Русия (1957-1972)“ („Поэтическая эволюция Иосифа Бродского в России (1957-1972)“, 1996). Интерес представляват също така дисертациите на Ана Александрова „Митологемите на водата и въздуха в творчеството на Йосиф Бродски“ („Мифологемы воды и воздуха в творчестве

Иосифа Бродского”, 2007) и на Любов Машковцева «Йосиф Бродски: формиране на литературната репутация» („Иосиф Бродский: формирование литературной репутации”, 2012). За отбелязване са също така два труда, несвързани пряко с творчеството на Бродски, но значими за изясняване на Венецианския образ при твореца: „Венеция в руската литература“ („Венеция в русской литературе“) на Нина Меднис и „Венецианският текст в руската поезия на XX век.“ („Венецианский текст в русской поэзии XX века“) на Алина Кунусова.

Сборници с текстове от научни конференции. Първият сборник се нарича „Проблеми на границата в културата („Проблемы границы в культуре“), издание на Катедрата по руска литература на Университета на Тарту от 1998, където по-специално внимание заслужава статията на Майя Кьоньонен “Петербург на Бродски – три версии на рая“ („Петербург Бродского – три версии рая“), а също и статията на Сана Турома „Метафизичният образ на Венеция във венецианския текст на Йосиф Бродски“ („Метафизический образ Венеции в венецианском тексте Иосифа Бродского”), които задават проекциите на градския образ в творчеството на Бродски въз основа на поетичните му произведения. Колекция от материали, посветени на философските аспекти от творческата естетика на Бродски, представлява сборникът „Йосиф Бродски през XXI век“ („Иосиф Бродский в XXI веке”, Материалы международной научно-исследовательской конференции, Санкт-Петербург, 2010 г.), а също и „Йосиф Бродски: творчество, личност, съдба“ („Иосиф Бродский: творчество, личность, судьба. Итоги трех конференций”, 1998), където в статията на Валентина Полухина „Английският Бродски“ („Английский Бродский”) се дискутира различното възприемане на прозата и поезията на Бродски зад граница и от там, причините за обръщането на поета към прозаичното творчество.

Публикации в различни специализирани списания, които включват: статията на А. Ранчин „Философската традиция на Йосиф Бродски“ („Философская традиция Иосифа Бродского”), на Лев Лосев „Реалността зад огледалото: Венеция на Йосиф Бродски („Реальность зазеркалья: Венеция Иосифа Бродского”), на Антон Маслаков „Функционално-тематични

разновидности на есеистиката (върху примери от прозата на Й.А. Бродски” („Функционално-тематическите разновидности есеистики (на примере прозы И.А. Бродского).

Отделен масив от библиографски източници формират сборниците с интервюта и книгите със спомени на съвременници, които спомагат за изясняване както на творческата позиция на Бродски, така и на мястото на градския образ в неговата художествена вселена. Тук на първо място трябва да се спомене фундаменталния труд на професора от Килския университет Валентина Полухина „Йосиф Бродски: Голяма книга с интервюта” (Йосиф Бродский: Большая книга интервью”). Друго събрание на интервютата на поета е изданието на Соломон Волков „Разговори с Йосиф Бродски” (издание на български език от 2000 година). Книги със спомени на съвременници, използвани в настоящата работа, включват също така „Йосиф Бродски: трудове и дни” с редактори и съставители Пьотр Вайл и Лев Лосев („Йосиф Бродский: труды и дни”, 1998), „Йосиф Бродски: опит за литературна биография” („Йосиф Бродский, Опыт литературной биографии”, 2008) на Лев Лосев, „Йосиф Бродски през очите на съвременниците” („Йосиф Бродский глазами современников”, 2 части, 1995-2006) на Валентина Полухина, „Танц около света” („Танец вокруг мира”, 2002) на Карл Верхейл, „Бродски сред нас” („Бродский среди нас“, 2015) на Елендеа Профър Тисли и „Поет без пиедестал: спомени за Йосиф Бродски” („Поэт без пьедестала: Воспоминания об Иосифе Бродском”, 2010) на Людмила Щерн.

Литературното присъствие на Бродски в България е очертано посредством разглеждане на основните етапи във възприемането на неговото творчество както чрез преводи на произведения, така и чрез наличието му в литературния диалог на страната. Въпреки своята световна известност до началото на „перестройката” Бродски е малко познат в България, не е превеждан и издаван, и на практика отсъства от официалното литературно пространство. Публикуването на негови творби в съветския печат след 1987 г. води до интерес към творчеството му и у нас: списание „Факел“, тогава „двуседмичник за съветска

литература“, в своя брой 3 от 1988 година за първи път включва четири стихотворения на Бродски, преведени на български език от Георги Борисов. Първото самостоятелно издание на Бродски в България е сборникът с негови творби „Изотникъде с любов“, публикуван през 1994 година. Изданието започва с Нобеловата лекция и съдържа подборка от стихове (на български и на руски език), а също и есето „Пътуване до Истанбул“. В последвалите години интересът към творчеството на Бродски в България е фокусиран най-вече върху есеистиката на твореца, създадена основно на английски език, и върху неговото присъствие в медиите. През 1997 година излиза сборникът с есета „По-малко от единица“ на издателство „Факел“, през 2003 година е отпечатан втори сборник „За скръбта и разума“ (отново на издателство „Факел“), а през 2013 „Факел Експрес“ издава сборник с есета на Бродски под името „Самотни пътешествия“. Освен чрез своите произведения Бродски е включен в литературния диалог на България и чрез метатекстовете, посветени на неговия живот и творчество. В това отношение особен принос има българската академична русистика в лицето на Р. Евтимова, Р. Божанкова, М. Костова-Панайотова, Г. Георгиева, Д. Чавдарова, както и изследователи извън полето на русистиката като Р. Кунчева и Б. Кунчев. Тук може да се отбележат: материалът на Р. Евтимова „Йосиф Бродски. Триптих“, изследването на Р. Евтимова „Impravidum frient ruinae (Наблюдение върху един поетически образ на Йосиф Бродски)“, публикацията на Р. Божанкова „Поглед към две стихотворения (Йосиф Бродски и Гаврила Державин)“, сборниците от научни конференции като „Изгнаничество, Драма и мотивация, сборник доклади от конференции и работа на тематично работно звено“ и „Случаят Йосиф Бродски между литературата и политическото.“; Литературен вестник, брой 25, 22-28.06.2016, където са публикувани преводи на шест стихотворения на Бродски, както и есетата In Memoriam на Иван Теофилов, „Вариации на тема: Градът и водата“ на Р. Евтимова, „Йосиф Бродски: Апология на частта“ на Ренета Божанкова, „Йосиф Бродски: Ретроспекции“ на М. Костова-Панайотова, „Само думи на благодарност“ на Н. Попова и „Петербургския мит: версията Бродски“ на Димо Димов. Обзорът на рецепцията на Йосиф Бродски в

България показва, че литературното му присъствие е основно в областта на есеистиката, докато поетичните му творби са по-малко застъпени на фона на значимото наследство на писателя. През тези над 28 години след официалното публикуване на Бродски в Русия, от излезлите на български език общо пет книги с негови творби само една съдържа поезия, при положение че поезията е определена от самия Бродски като негово призвание и най-значимо дело в творческата му биография. Преводи на отделни стихотворения има основно в списание Факел (както беше вече посочено), а също и в различни онлайн медии като liternet.bg (три стихотворения) и chitanka.info (седем стихотворения), а през 2016 г. в Литературен вестник са публикувани и споменатите преводи на шестте стихотворения. От стотиците поетични творби на Бродски, събрани в десетки стихосбирки, издадени в чужбина, на български език е публикуван един сборник с петнадесет стихотворения, и то не като самостоятелна книга, а заедно с негови есета в първото, вече упоменато двуезично издание от 1997 година. Скромното присъствие на поезията на Бродски на български език създава поле за анализ на причините за слабата активност на превода, което ще даде възможност за разширяване и задълбочаване на литературното присъствие на този голям руски поет в България. Друго възможно поле за бъдещи творчески интерпретации представлява тематично богатата и многопластова проза на Бродски. В литературната критика на български език са слабо засегнати или въобще липсват редица аспекти на естетично-художествените виждания в есетата на писателя, което дава импулс за бъдещи изследвания в тази посока като продължение на усилията на настоящата работа.

Глава 2 „Бродски като личност и творец“ очертава спецификите при формирането на креативната естетика на автора, които обуславят особеностите на художествения свят в прозата му. Разгледани са различните влияния както на негови съвременници и приятели, така и на литературни примери с определящо значение за генезиса на творческия му модел. Показани са основополагащите принципи в създаването на текста и художествения образ, и са очертани идеите и внушенията, залегнали в основата на изобразяване на градското пространство

на Бродски. За световната известност на Бродски роля изиграват както несъмнените му писателски способности, така и неговият жизнен път с необичайни и интересни обрати, отличаващ го от масата творци, независимо руски или американски. Творческото формиране на поета в родния му град преминава през въздействието на една интелектуална среда - продължител на дореволюционните руски традиции, нелегална и изолирана в съветските условия и същевременно легитимна и търсена на Запад именно с тази си вътрешна изолираност, която е разглеждана като противовес на официалната моноидейна и скована от соцреалистическия канон култура. Принадлежността на Бродски към тази среда е първоначалният залог за неговото утвърждаване като творец в емиграция. Известността на Запад и признанието, изразено чрез множество награди с кулминация Нобелова награда за литература (1987 г.) от своя страна допринасят за издигане на литературната репутация на Бродски в постсъветска Русия. Съществена роля във формирането на литературната репутация на твореца играят многобройните му приятели и съмишленици и от двете страни на океана: тук освен Ана Ахматова и Надежда Манделщам могат да се споменат поетите Дерек Уолкът, Алън Майерс, Питър Франс, Шеймъс Хийни, Робърт Лоуел, Стивън Спендър, писателите-есеисти Исая Бърлин и Сюзън Зонтаг, издателят русист Карл Профър и неговата съпруга Елендея, и др. Тези познанства и влияния определят създаването на писателската репутация на Бродски, която изиграва решаваща роля за световното признание на твореца и от там, за възможността да пътува и преживява градове от различни държави и континенти. Именно този личен опит на пътешественика Бродски задава и едни от основните вектори за създаване на градското пространство в неговата проза. От друга страна, принадлежността на приятелите на поета към световния литературен и културен елит спомага за формирането на неговия творчески стил и художествена естетика, които задават друго важно направление в изобразяването на града.

Естетическите принципи на Бродски са следствие от факта, че той определя себе си основно като поет, като създаването на проза е вторично, плод

на желание за комуникация с широката аудитория основно по въпроси, свързани с литературата, културата и цивилизационните ценности, с които авторът е имал досег благодарение на житейската си съдба и многобройните си пътувания. Бродски пристъпва към писането на проза по чисто практически съображения, в ранните години на емиграция – за да си осигури допълнителен доход, а в по-късните – за да изрази своите убеждения по повод творчески личности или да разсее погрешни (според него) представи в западното общество за руските и източно-европейските поети, интелектуалци или обществени явления. От всички негови есета спонтанно написани, без да са поръчани, са автобиографичните „Стая и половина” и „По-малко от единица”, както и „Пътуване до Истанбул”, създадено като реакция на твореца срещу ориенталската същност на източната империя, и „След пътешествието или Посветено на гръбначния стълб”, написано след пътуване до Бразилия. Последните две есета са и единствените, създадени от автора на руски език, като изключим Нобеловата лекция. Основна черта на есетата на Бродски е тяхната жанровата неопределеност, което определя и същността на есеистката като цяло, която се корени именно в невъзможността дадено произведение да бъде отнесено към конкретен литературен жанр. За целите на настоящата работа обаче е направена класификация на есетата на Бродски на автобиографично есе (вече споменатите „Стая и половина“ и „По-малко от единица“, а също и „Трофейно“ и „Пътеводител по един преименуван град“), есе за пътешествие („Пътуване до Истанбул“, „След пътешествието или посветено на гръбначния стълб“, „Кеят на неизцелимите“), а също и литературно-критично есе („Дете на цивилизацията“, посветено на Манделщам, „Скърбящата муза“ в памет на Ахматова, „Песента на махалото“, посветено на Кавафис и др.). Тази класификация е донякъде условна, тъй като есето пътешествие съдържа и автобиографичен елемент, но тя помага есетата на Бродски да бъдат структурирани по начин, позволяващ по-ясното открояване особеностите на градските пространства в тях. От особен интерес за характеризиране на пространството „град“ са автобиографичните есета на Бродски, които се отличават с обръщането на автора към неговото минало,

белязано с любов и носталгия. В тези есета описанията на един конкретен топос - Ленинград, се преплитат с експресивни и откъслечни спомени за лица и събития, най-вече за родителите на автора и за родния му дом. Градът като пространство е проектиран и в есетата пътешествия, където Бродски изразява своето отношение към конкретното място именно през призмата на родния град, който се използва като своеобразен репер за сравнение и оценка на това конкретно място. Иначе казано, пространството „град“ при Бродски се формира от елементите на един конкретен град, изразени чрез класическата архитектура, северния повей, присъствието на водата и камъка, които са търсени във всички посетени градове, а Венеция, където тези елементи са открити в своята цялост и пълнота, се радва на доживотната благосклонност и привързаност на автора. Дори в есетата, посветени на значими поети като Манделщам или Ахматова, могат да се намерят откъслечни проекции на Ленинград, тъй като за Бродски духът на мястото е определящ за художествените особености и творческите постижения на авторите. По такъв начин собственото отношение (отличителен елемент на есето) води до проектирането на особено, характерно за Бродски място, което въпреки че носи основните черти на географския топос Ленинград/Петербург, всъщност е трансцедентен образ на града идеал на поета.

Проекциите на градското пространство следват основните принципи на творческата естетика на Бродски, които са изяснени в светлината на философското осмисляне на текстуалността, залегнало в теорията на Ролан Барт. Барт осмисля пространството чрез текста и в резултат конституира концепта „текстуално пространство“, а също така дефинира понятията „произведение“ и „текст“ в тяхната свързаност. Така докато произведението е веществен фрагмент, който заема определена част от книжното пространство (например в библиотеката), текстът представлява „поле на методологическите операции“ (*un champ méthodologique*) (Барт 1989: 414), като характерна за него е именно способността да разбива съществуващите рамки и да обогатява предишни, както и да създава нови художествени образи. От гледна точка на взаимовръзката „произведение-текст“, Бродски е забележителен пример за създател на текст със

своите жанрово и тематично разнообразни стихове, които трудно се поддават на формална класификация, а от друга страна, в тях е налице непрекъснато движение, саморазвитие, стремеж за достигане на границите, за търсене на новото, необичайното и като идеи, и като внушения, и като изразни средства (поетични форми, използвани метафори, сравнения, конструкции). Това обяснява и високата оценка за неговото творчество, където текстът прелива от едно произведение в друго, белязан от стремеж към креативност за изграждане на нови метафизични концепти. Непрекъсната тенденция към новост, оригиналност е залегнал в самата същност на креативната естетика на Бродски, която намира синтетичен израз в Нобеловата лекция на поета. Там той пише: „Изкуството е безоткатно оръдие и развитието му се определя не от индивидуалността на художника, а от динамиката и логиката на самия материал, от предхождащата съдба на средствата, изискващи да се намери (или подсказващи) всеки път качествено ново решение. Притежаващо собствена генеалогия, динамика, логика и бъдеще, изкуството не е синонимично, а е – в най-добрия случай – паралелно на историята и начинът му на съществуване е създавана всеки път нова естетическа реалност“ (Бродски 1997а: 317).

Интертекстуалността заляга в основата на креативната естетика на Бродски като следствие от неговата убеденост, че един поет не може да бъде добър, ако не притежава завидна литературна ерудиция, защото „в поезията всичко е ехо на всичко“ (Вайль и Лосев 1998: 57). Тази убеденост намира израз в списъка с книги, които той препоръчва на своите студенти в колежа Ан Арбър и който включва на практика цялото литературно наследство на човечеството. Целта е да се очертаят измеренията на хуманитарното знание, което един творец трябва да притежава, за да може да създава своя собствена интерпретация на художествените образи. Показателен също така е стремежът му да научи своите студенти не толкова да пишат, колкото да четат, като ги уверява, че това всъщност е едно и също. По такъв начин е реализирана концепцията за интертекстуалността, материя, която авторът не е изучавал, но която инстинктивно разбира и прилага при създаването на своите произведения.

Друг основополагащ принцип в естетическия модел на Бродски е свободата на творческа интерпретация. Нежеланието да се подчини на соцреалистическия канон, който изисква произведението да има идеологическа обвързаност и възпитателен ефект, е в основата на неговия конфликт със съветската власт. Бродски е борец срещу творческата тирания, налагана от политическата власт; за него неотменна същност на писането на поезия е точно свободното показване на образи, идеи и внушения, необвързаността с нищо отвъд императива на собственото „аз“ на поета. Убеждението му, че поезията е най-висшата форма на изящната словестност, се корени в присъщата стегнатост и изчистеност на поетичната форма, която води до максимална концентрираност и изразителност на съдържанието. Според Бродски, остава жив този писател, който предизвиква подобрения в езика, а не в обществото (Бродски в Полухина 2000: 113) – теза, която е в тон с естетиката на модернизма и постмодернизма, но която допринася за конфликта на поета с политическата система, където литературата е ограничена в рамките на социалистическия реализъм, канон със строго дефинирани естетически параметри, които следват определен спектър от руската литературна традиция на XIX век. Метафизичната поезия на Бродски с нейния изразен концептуален характер не се подчинява на конвенцията на социалистическия реализъм, според която произведенията на писателите трябва да служат за възпитаване на определени навици и мироглед в читателите. Вследствие на това стиховете му не са възприемани като творчески продукт, а създаването им не се счита за полезен за обществото труд, което води и до организирането на процес над поета и неговото осъждане на принудително изселване в селцето Норенская. Този конфликт със съветската власт задава и отношението на Бродски към дихотомията „Толстой и Достоевски“, която е един от крайгълните камъни в русистиката. Причината да бъдат разгледани основополагащите моменти на тази дихотомия се корени във влиянието, което творческият подход на Достоевски оказва върху Бродски като креативна естетика като цяло и в частност, в изобразяването на града. В полемиката за същността на творческия метод на Достоевски Бродски заема позиция, близка до

тази на Бердяев, за която П. Троев пише: „Според Николай Бердяев, доколкото може да се говори за реализъм у писателя (*Достоевски*), той е по-скоро „мистичен реалист”, който не се интересува от реалността на емпиричния, външния бит” (Троев 2012б: 25). Като изключва Достоевски от кръга на писателите реалисти, Бродски припознава значимостта на неговия стремеж към разгадаване и показване на дълбините на човешката душа: „Изкуството му е всичко друго, но не и подражание - то не имитира действителността; то я създава и дори нещо повече, то е стремеж към действителност (...). Той просто чувства, че изкуството не е животът дори и само поради това, че животът не е просто живот. За Достоевски изкуството, както и животът, са онова, за което човек съществува” (Бродски 1997б: 158). По такъв начин Бродски обосновава своята интерпретация на градския образ не просто като описание на географския локус, а като израз на преживяното чрез духовните компоненти, свързани с човешките взаимодействия в този локус. Нещо повече, чрез категоричното си отричане на Толстоевата естетика той придава на сравнението между двамата класици елемент на присъда и така влиза в полемика с литературната критика още от времето на Мережковски, която се придържа към мнението, че макар и различни като философски търсения и стилистични похвати, и двамата велики руски класици са еднакво значими (Мережковски 2000, Троев 2012а, Steiner 1984). Точно тези различия обаче, обуславят особената позиция на Бродски, за когото дихотомията категорично се изразява в „Толстой или Достоевски” като два взаимно изключващи се пътя на развитие. Вдъхновен почитател на английската метафизична поезия и на руската традиция на Сребърния век, Бродски възприема творческата естетика на Достоевски като много близка до своето собствено кредо, а произведенията на Толстой разглежда като манифестация на реалистичния метод, тясно свързан с формирането на съветския литературен канон. Като се има предвид личната съдба на Бродски, не е трудно да се разбере отношението му към Толстой, с чието влияние авторът обяснява нерадостната (според него) участ на руската проза на ХХ век, която „пое надолу по криволичещата, утъпкана пътека на подражателското писане и с няколко

прехода – през Чехов, Короленко, Куприн, Бунин, Горки, Леонид Андреев, Гладков – стигна до ямите на социалистическия реализъм” (Бродски 1997б: 157). Така избрания път е противопоставен на възможното, но неосъществено влияние на Достоевски, и по този начин Бродски обосновава своята позиция за състоянието на руската литература, пропуснала възможността да достигне до модернизма – нещо, което световната литература е постигнала в голяма степен под влиянието на Достоевски (Бродски 1997б: 160). Това становище е израз на неконформистките възгледи на поета, довели до конфликта с политическата система, определил по-нататъшната му съдба: емиграцията, световното признание и възможността да пътува и опознава градове и места, изобразени в прозата му. В това изобразяване Бродски се придържа към метода на Достоевски; за него творчеството има за цел преобразяване, създаване на нова подредба на елементите или иначе казано, създаване на нова реалност. В това преобразяване и поезията, и прозата се подчиняват на едни и същи естетически критерии, пресъздавайки действителността като образ, преминал и формиран в поетичното въображение на автора. Художественият образ в прозата на Бродски е също толкова субективен, моментен, непосредствено породен от сърцето, душата, цялото същество на твореца, колкото и образите от поетичните му произведения. В този смисъл, привидно заявено противопоставяне между поезия и проза при Бродски всъщност се превръща в единство; и в двата литературни рода той се придържа към единен творчески модел, като към прозата прилага принципите и методите на поезията – не реалността като такава, а субективната реалност, реалността, прекарана през въображението, при това пресъздадена стегнато, точно и ритмично. Така самият Бродски става доказателство за собствената си теза, показвайки как един голям поет може да бъде и прекрасен прозаик. И вследствие на това преобразяване градовете на Бродски, макар и формално да се наричат Ленинград, Венеция, Истанбул, Ню Йорк, всъщност са неговото творение, носещо дълбоко личностни характеристики, начини, по който Бродски е видял, преживял, усетил тези градове, и в много от случаите различаващи се както от обективния образ на града (доколкото изобщо може да

има обективен образ извън човешкото съзнание), така и от образите на тези градове, създадени от други творци преди и след него.

За характеризирание изобразението на градското пространство в прозата на Бродски дисертацията се опира на теоретична матрица, представена в **Глава 3 „Поетика на пространството „град“**. В нея са дефинирани спецификите на града като културен и литературен феномен и са дадени базисните понятия в анализа на градския образ (пространство и текст, митопоетичен хронотоп, концепт „град“, и др.). Разгледан е градът като място на обитание на човека, който е обект на интерес от страна на изследователите от множество научни дисциплини: архитекти и урбанисти, социолози и антрополози, културолози и литературоведи. Множеството в интерпретациите на градските пространства се корени в сложната структура и многообразието на функциите на града, което налага възприемането на различни подходи при анализа. В контекста на изследването интересен е ракурсът, който предлага тълкуване на градското пространство не като географско/физическо понятие, а като символично място, продукт на човешкото съзнание. В по-широк смисъл това пространство се дефинира от културните аспекти, присъщи на града в контекста на дадена цивилизация, а в по-тесен смисъл пространството „град“ е отражение на множеството литературни образи, създадени в рамките на тази цивилизация като фасетъчни изображения, плод на творческите интерпретации на писатели и поети, които чрез текстовете си са формирали концепцията на града-символ. Символиката на града определя и съществуването на метафизично излъчване с интензитет, който зависи от духовните събития, способни да поразят градски метатекстове. Именно присъствието на метафизичното излъчване на града прави възможно пренасянето на физичните дадености в сферата на семиотичните обозначения, и оттам, създаването на особен език на описанието, с помощта на който се ражда градският текст. Трябва да се има предвид, че не всеки град се превръща в символичен образ, резултат от културните наслагвания върху урбанизираната действителност. За да се говори за конкретен географски обект като за метафизично пространство, той трябва да притежава собствен

специфичен културен живот, в него да се случват духовни събития, да има концентрат на творчески личности, кръгове и влияния, които да създават единно цяло и да определят тоналността на изобразяване на това метафизично пространство. Тези условия са налице, когато в даден град наред със струпването на хора и икономически дейности се случват и духовни събития, и има наслагвания на културни пластове с присъщите им особености, отразени в литературни произведения.

Темата за града има трайно присъствие в културно-историческите пластове на човешкото общество още от времето на Аристотел, но преосмислянето на тази тема в края на XIX век и началото на XX век е резултат от развитието на промишлеността, увеличената урбанизация и присъствието на нови градоустройствени и архитектурни идеи. Градът в съвременните изследвания се разглежда като концепция, чрез която даден индивид взаимодейства с културата и я усвоява, като един от най-важните елементи на тази концепция е символиката. Тази символика присъства при изобразяването на градското пространство в различните области на изкуството и в частност, при актуализацията на градските текстове в литературата. Така добиват форма Петербургски текст, Московски текст, Нюйоркски текст, където образът на града е изведен на по-високо метафизично ниво чрез създаването на многофасетъчни проекции на урбанизираната действителност, обединени смислово и художествено от общата идея за града. Идеята за доминиращото място на града в културните цивилизационни пластове намира отражение и в литературознанието. Интересът към изследване на градските текстове се засилва вследствие интензификацията на градското писане в съчетание с теоретичните разработки относно особеностите на текста в работите на Р. Барт и М. Бахтин, чрез които понятието „текст“ придобива ключово значение в семиотиката, а градът като важен културен феномен започва да се разглежда от една страна като текст (чрез творчеството на Пушкин, Гогол, Достоевски и др., а извън руската литература посредством Ръскин, Зимел, Бенямин и др.), а от друга – като механизъм за създаване на текстове, което още в края на XIX век слага началото

на литературоведските изследвания на градския текст. Сериозен принос в анализа на градската семиотика има Московско-Тартуската школа, формирана в средата на 60-те години на XX век, чиито най-значими представители са В. Топоров и Ю. Лотман, автори на фундаментални изследвания върху символиката на градския текст, които служат за основа на по-късните разработки на М. Уваров, Н. Меднис, Н. Белова, А. Степанова и др. От гледна точка на настоящата работа важно място заемат и трудовете на Н. Анциферов, който пише: „Всички пътища водят към града. Градовете са място за срещи. Градовете са възли, с които са свързани икономическите и социални процеси. Те са центрове на притегляне на различните сили, с които живее човешкото общество” (Анциферов 1926: 3). Градската среда се разглежда от съвременните хуманиратни изследвания като цялостно художествено пространство, като обект на характеризиране са както традиционните културно-урбанистични елементи на това пространство, така и културно-антропологичните му особености. Духовното съществуване добавя към градската поетика нови смислови символи и мистични значения, и я превръща в митопоетика. Митопоетиката на града задава неговия художествен образ през призмата на митологическите структури и символи, присъщи на градския текст, създаден като амалгама от личните впечатления на автора и от множество проекции, изобразени в текстове, посветени на този град. Примери за такива художествени образи са Петербург на Достоевски, Венеция на Ръскин или Берлин на Бенямин. От друга страна, чрез литературата самите градове престават да съществуват само като урбанизирани пространства, а придобиват една над-материална, символична същност, която се слива с физичната субстанция и двете заедно образуват образа на града в съзнанието на хората. Съчетанието на физическо със символично полага основата на културния концепт „град“, който обхваща в себе си реални компоненти като природа, ландшафт, архитектура и история, от една страна, и символика и митологични елементи, от друга. Един от методите за характеризиране на концепта „град“ е анализът на специфичните проекции на конкретния град в текстовете на значимите творци, които са го изобразявали.

Този херменевтичен подход позволява да се открият както общите особености, така и специфичните, характерни само за конкретен автор, черти на града, и да се проследят взаимните връзки и обусловености при интерпретацията на градските пространства в литературата. Този подход е използван в настоящата работа, като пространството „град“ при Бродски е изследвано чрез концепта на града с неговите реално съществуващи елементи (архитектура и история), съчетани с трансцедентните му особености (символика и митология), и този концепт е характеризирани през призмата на съответните градски текстове.

Основните теоретични понятия, залегнали в дисертацията, включват:

- „градски текст“, което възниква като следствие на културната доминанта на града в цивилизационната матрица и се определя чрез съвкупността от произведения, съдържащи художествени изображения на града с присъщите им особености, разглеждани в тяхната цялост. Градският текст е метафизична субстанция, която прелива между произведения от различни жанрове (романи, есета, пътни бележки) и която се характеризира, от една страна, с оригиналност на образите, а от друга, със семислово единство и повтаряемост на идеи и концепции.
- „въображаемост“ („imageability“), дефинирано от Кевин Линч като „такова качество на материалния обект, което може да извика силен образ в съзнанието на произволно избран наблюдател.“ (Lynch 1998: 9-10). Мендис говори за „доминантни точки“, които работят „като реминесценция на съвкупния градски текст, възвръщайки на субекта преживените по-рано усещания, и служи за тласък към въплъщаване на образа в думи, цветове, звуци. Всички тези изброени аспекти всъщност се съединяват в многообхватното понятие *въображаемост*“ (Мендис 2003).
- Петербургски текст: това понятие е активно употребявано след две публикации от 1984 г. в 18-тото издание на „Трудове по знаковите системи“ на Тартуския университет. Едната публикация е „Петербургският текст в руската литература“ на В. Н. Топоров, а другата е

„Символиката на Петербург и проблемите на семиотиката на града“ на Ю. М. Лотман. Според Топоров Петербургският текст представлява „не просто усиливащо ефекта огледало на града, а устройство, с помощта на което се извършва преход а *realibus ad realiora*, преосъществяване на материална реалност в духовни ценности” (Топоров 2003: 7). Смесовото единство на Петербургския текст е дефинирано чрез съвкупността на присъщите му елементи, използвани за изразяване на метафизичните черти на града. Тези елементи са класифицирани според сферата си на принадлежност: природни (климат, ландшафт), материално-културни (градски топоси, урбанистично планиране), духовно-културни (литературни произведения и техните персонажи, философски и социални идеи, съществуващи митове и пророчества, начините за персонификация на градското пространство) и исторически (историята на създаване и развитие на града), които са свързани помежду си чрез специфични изрази и словосъчетания, особен местен речник, задаващ формата на Петербургския текст.

- „митопоетика” и „митопоетичен хронотоп”. В контекста на настоящата работа митопоетиката се възприема като вид поезика, чрез която се характеризират способите за функциониране на митове, литературни архетипове, митологеми и бинарни опозиции в художественото произведение, а в по-тесен смисъл понятието „митопоетика на града” се използва за разкриване на съществуващите литературни митове и архетипове, разглеждани в тяхната цялост в обхвата на градския текст. Митопоетиката на града е тясно свързана с понятието „хронотоп”, което представлява взаимовръзката между времеви и пространствени отношения, художествено представени в литературата. Хронотопът е формално-съдържателна категория на литературата, където се наблюдава „сливане на пространствените и времеви особености в осмислено и конкретно цяло. Времето тук се сгъстява, уплътнява, става художествено-видимо, а пространството се интензифицира, въвлича се в движението на

времето, сюжета, историята. Особеностите на времето се разкриват в пространството, а пространството се осмисля и се измерва чрез времето” (Бахтин 1975: 234). Важно за отбелязване в контекста на настоящата работа е разбирането, че времето е водещо начало, то стои по-високо от пространството и определя художествените характеристики на хронотопа. Темата за взаимовръзката на пространство и текст е доразвита от Топоров, който въвежда понятието „митопоетичен хронотоп” като изразител на взаимодействието между пространство и време. „В митопоетичния хронотоп времето се съгъства и то става форма на пространството, (...), негово ново („четвърто”) измерение. От своя страна, пространството се „заразява” с вътрешно-интензивните свойства на времето, въвлича се в неговото движение, става неотделима част от мита, разгръщащ се във времето, от сюжета (тоест, от текста)” (Топоров 1983: 232). Важна особеност на митопоетичния хронотоп, която е пряко свързана с използвания модел на анализ, е, че той не предшества предметите, които го запълват, не е първичен спрямо тях, а точно обратното – създава се чрез тях. По този начин митопоетичното пространство се характеризира чрез вещите, които го изпълват, и в този смисъл то не може да бъде универсално, а е тясно свързано с предметното си съдържание, което включва архитектурни елементи, обекти на свещена топология, митологизирани предмети от сферата на културата и т.н. Хронотопът като текстова категория задава основата за характеризиране на митопоетичното пространство „град” и неговите конкретни проявления в градските текстове, предмет на анализ в настоящата работа.

- Разновидност на митопоетичното пространство е понятието „поетосфера“, което се характеризира както с реално съществуващи градски елементи (географски, архитектурни, исторически), така и с естетическите и емоционални особености на града. Поетосферата представлява „съвкупност от сложни реални и смислови комбинации от пространствено-поетологичен характер, които издигат жизнената

прагматичност до равнището на митологическото съзнание и естетическото преживяване” (Щукин 2014: 8).

Така представената теоретична матрица задава координатите за изследване на града като цялостно художествено пространство, дефинирано както посредством реалните географски локуси, така и чрез присъщите им символични значения, създадени от културната и литературна традиция.

Същностната част на дисертацията, която предлага цялостен анализ на пространството „град”, е представена в **Глава 4 „Метафизика на града в есетата на Бродски“**. В нея творческите принципи на автора са съпоставени с дефинираната теоретична матрица и са изведени характерните черти на градския образ, както и начините за неговото изобразяване, привнесени в символиката на знаковите градове Петербург, Венеция, Ню Йорк, Истанбул, Атина и Рим. Обоснована е философската насоченост на образите и внушенията при Бродски, който определя същността на поезията като преди всичко „изкуство на препратките, алюзиите, на езиковите и образните паралели” (Бродски 1997в: 99). Изследвано е издигането на езика и времето в метафизични категории, тяхното поставяне в емоционалния център на произведението и приравняването им със символичното изображение на града. Това изображение е представено като завършено организирано пространство, в което архитектурните елементи и природните характеристики се преплитат с човешките взаимоотношения, като последните са определящи за оценката на автора. В представата на Бродски метафоричният град притежава изразена амбивалентност - от една страна, е израз на творчество, култура, човешки взаимоотношения, а от друга олицетворява смъртта и разрушението. Тази перцепция следва философията на урбанизма, според която градът като носител на цивилизацията е подвластен не само на прогресивно развитие, но и на разруха. При изграждането на символичното градско пространство авторът запълва с физически обекти реалните географски локуси и ги транслира през призмата на културните наслагвания и на личните си спомени и усещания. Вследствие на това в събирателния образ на града се различават чертите на Ленинград/Петербург,

превърнал се в своеобразен екран за проектиране на всички други градове в прозата на Бродски. Особената роля на родния град на твореца като художествена матрица е базирана на носталгичните спомени и на значимостта на Петербургския образ с неговата традиционна митология, отразена в многобройните му литературни проекции. Чрез своята интерпретация на петербургския мит Бродски допринася за обогатяване и доразвиване на символичната проекция на града с нейната многопластовост. Следвайки традицията на Н.Анциферов (Анциферов 1991), обогатена и доразвита с културните и естетически наслагвания през следващите 50 години история на града, Бродски осигурява приемствеността в художествения образ на имперския Петербург, съхранен и пренасен през съветската епоха. Със своята класическа симетрия и монументалост градът придобива ореола на център и велико постижение на идеализираното руско имперско минало. Авторът възприема старата руска империя като автентична и я противопоставя на абсурда на съветската държава, а руската поезия разглежда като продукт именно на тази автентична имперска култура. За Бродски единствено легитимна през съветския период е поезията на онзи кръг интелектуалци като Ахматова, Манделщам, Цветаева (към които и самият той принадлежи), съхранили и изповядващи творческа естетика, обявена за неприемлива след налагането на социалистическия реализъм. Значението на Ленинград като хранилище на тези естетически ценности, асоциирани със своеобразния поетичен „ъндърграунд”, е съвсем закономерно, предвид разбирането за града като родно място на руската поезия: „След това въплъщение на съвършения порядък в гигантски мащаби ямбичната стъпка е по-естествена от паветата. Петербург е люлката на руската поезия и дори нещо повече – на нейното стихосложение“ (Бродски 1997в: 105). И като следствие на разбирането, че руската поезия е започнала в Петербург, е създаването на ленинградската модернистична поетична школа, чийто отличителен белег е точно уважението към изискванията на формата и която се намира във властта на петербургската традиция (Бродски в Полухина 2000: 132-133), с други думи, във властта на потъналия под пластове на съветската

псевдо-култура петербургски мит. Бродски възвръща първоначалната идея за величието и уникалността на града, зародила се по времето на ранната империя и свързана с архитектурните и метафизични черти на градското пространство, която впоследствие претърпява метаморфоза в низходяща градация през дуалистичната природа на Пушкиновия Меден конник до дълбините на мрачните петербургски сенки на Достоевски. Пренесъл през времето и пространството своята собствена интерпретация на Петербургския образ, Бродски му придава нови, характерни само за битието на Ленинград митопоетични черти, което е неговият принос за възраждане на петербургския мит в постсъветската епоха. Петербург на Бродски следва традициите на руската културна митология, предадени през призмата на носталгията и копнежа по едно естетическо пространство, недостъпно за автора в годините на емиграцията. Тази носталгична нотка усилва и без това въздействащата сила на художествената проекция на родния град, като я нарежда до най-добрите образци на изобразяване на „душата на Петербург“.

Другият значим град в прозата на Бродски е Венеция, чиято литературна проекция е неизменно свързана с класическия Петербургски образ чрез присъствието на водата, идеята за влажния морски вятър с мирис на ледени водорасли и ярката зимна светлина. Със своите географски и урбанистични черти Венеция в най-голяма степен се доближава до представата на Бродски за идеалния град и като закономено следствие, градът на лагуната се превръща в любимо място, изобразено в типичния за Бродски метафизичен стил. Контурите на Венецианския образ следват паралела с Петербург чрез символиката на водата и времето като носители на божественото, на архитектурните елементи и природни дадености, които очертават едно пренесено по географската ширина копие на любимия град. Венеция на Бродски предлага съчетание на зрителни, звукови и обонятелни усещания, свързани с представата на твореца за абсолютното щастие, и тази представа остава запечатана в художественото отражение на града, което задава продължение на традицията и същевременно показва собствената, уникална за Бродски интерпретация на Венецианския текст.

Тази интерпретация се основава на социалния и културен багаж, който авторът носи от ленинградската си младост и който му помага да свърже митологията на Венеция с тази на Петербург. По такъв начин художествените проекции на Венеция и Петербург при Бродски формират две огледални реалности, дефинирани със своето подобие във физическите си характеристики, в митичната символика на имперския образ, и не на последно място – в сходната съдба на литературни образи с доминираща роля в културното съзнание на руските и европейски интелектуални кръгове.

Философската значимост на градската компонента в творчеството на Бродски определя града освен като свързващото звено между пространството и времето, също и като изразител на метафоричното противопоставяне на Доброто и Злото. Това противопоставяне е предадено в есето „Пътуване до Истанбул” чрез образите на два значими в цивилизационно отношение града: Истанбул и Атина. В това есе класическа Атина, представена чрез паметника на гръцката античност – храма на Посейдон на нос Сунио, е изобразена като културен и цивилизационен антипод на Истанбул. Дисертацията разглежда символичното значение на тези два града по три основни вектора на философско осмисляне. Първият вектор е проекция на дилемата „религия срещу рацию”, изследвана в контекста на руския религиозен философ Шестов; вторият вектор е прекаран по оста „Изток-Запад” и е натоварен със силния емоционален заряд на противопоставянето; третият вектор задава насоките на имперското мислене в изобразяването на града чрез сравненията между Отоманската империя и Съветския съюз. В резултат е конструирана една проекция на Истанбул като изразител на хаоса и източната тирания, демонично място, контрапункт на райските черти на двата знакови града Петербург и Венеция. В така зададения контрастен модел Рим заема междинна позиция в качеството си на център на класицизма и предтеча на съвременната цивилизация. Художествената проекция на Вечния град е предадена чрез паметниците от класическата древност, които го определят като мястото на зараждане на многовековната култура на Запада, олицетворение на разума, реда и креативното начало. По тази ос е пренесено

съпоставянето на древния Рим с Константинопол и Петербург като триединно цяло, израз на непреходността на класическите ценности и на водещата роля на имперското начало в образа на града. Второто направление на изобразяване е по пространствената ос „град-владетел-статуя”, която дефинира образа на Рим по подобие на Петербург чрез сянката на велик владетел, вплътен в негова знакова статуя. Тези два проекции се наслагват, за да формират един образ на Вечния град в неговия залез, с умиротворени черти, вгълбен в собственото си велико минало, град-музей, хранилище на паметници и древна култура, който привлича Бродски именно със своята атмосфера на откъснатост от съвременното и с възможността подобно на далматинеца да се отправи към миналото и да се озове в това, което авторът нарича „добро старо време, все едно дали го определяме като древност“ (Бродски 2003в: 276).

След детайлните разработки на градските проекции, **заключението** обобщава наблюденията за спецификите на пространството „град“ на Бродски, очертава изводите на дисертацията и набелязва направления за бъдеща изследователска дейност. В него е посочена значимостта на работата, която за първи път разкрива цялостната концепция за града като метафизична категория, изследвана посредством зададената матрица от семиотични значения, спрямо която са разгледани и съпоставени отделните елементи и особености на градското пространство. Тази матрица води началото си от осмислянето на взаимовръзката между пространството и текст, и определя основните компоненти, чрез които Бродски изгражда проекцията на абстрактния град, намерил своите проявления в конкретните географски локуси. Градските изображения са представени като съвкупност от взаимосвързани пространствени и времеви характеристики (тоест, като хронотоп), разгледани през призмата на личната авторова позиция на ленинградски поет-дисидент с изострено чувство за индивидуализъм и творческа свобода, с непрекъснат стремеж към разчупване на формата и търсене на нови идеи, внушения и изразни средства. Характерна особеност на градския образ при Бродски е интертекстуалността, осмислена и прекарана през творческото му въображение. Градовете на Бродски са негово

субективно творение, те отразяват начините, по които той ги е преживял и усетил, и носят специфични черти, които в своята свързаност представят един характерен художествен образ, в който може да бъде разпознат „подписът” на автора. От друга страна, създадените от Бродски проекции на конкретните географски пространства доразвиват и обогатяват традицията на градското писане, като по този начин допринасят за непрекъснатия процес на обновяване на съвкупността от символични градски образи в литературата. Така представените основни похвати за изграждане проекцията на пространството „град” в прозата на Йосиф Бродски задават характерните художествени черти на конкретните градски образи, които в своята цялост създават представата за града като център на човешката цивилизация, присъща на творческия светоглед на автора. Разглеждат се основно двете знакови за твореца места, Ленинград/Петербург и неговата огледална реалност Венеция, а Истанбул, Атина, Ню Йорк и Рим задават допълнителни акцент в изобразяването. Една неизвървяна пътека предоставя Рио де Жанейро като символ на колониалното минало и съвременната реалност на Новия свят, което дава възможност за бъдещи изследователи да оформят още един шрих към градския образ на Бродски. Избраният в изследването подход е следствие от типичната за автора склонност към символизация и трансцедентност и като цялостен творчески модел, и в тесен смисъл при изобразяването на града. Но предвид характерния за твореца стремеж към отстояване на частното за сметка на цялото, който води до внимание към детайла в общата картина, е възможен и един алтернативен поглед върху градското пространство: то да бъде „определено”, разгледано чрез физическото, сетивното усещане за неговите съставляващи: паметници, площади, сгради, улици, паркове и т.н. Предвид значимото място на градската тема в произведенията на Бродски, а от друга страна, неговия оригинален начин на творческа интерпретация, подобен подход вероятно ще разкрие други интересни аспекти на пространствената съставляваща в прозата на твореца, което задава поле за бъдещи изследвания в тази посока. Друго възможно направление за работа е сравняването на поетичната и есеистичната проекции на

града, за което настоящата дисертация би спомогнала в голяма степен предвид обхвата и задълбочеността при очертаване цялостната концепция за мястото в прозата на автора. Така изводите на дисертационния труд в съчетание с предишни проучвания на поетичния градски образ на Бродски биха задали основата за разкриване на допълнителни интересни аспекти и наблюдения върху художествените отражения на урбанизираните пространства.

Справка за основните приноси на дисертационния труд

1. За пръв път е очертана цялостната концепция за града в прозата на Йосиф Бродски.
2. Показан е механизмът на формиране на градския образ и е характеризирано значението на града като изразител на цивилизационната същност и носител на философски смисъл, който го приравнява към основните онтологични категории на времето и смъртта в творческия свят на автора.
3. Конструирана е художествената проекция на градското пространство, предадена чрез метафоричното представяне на реални географски локуси в контекста както на личния опит на автора, така и на литературните традиции.
4. Открити са особеностите на града на Бродски, изразени чрез символиката на водното пространство и зимната светлина, допълнена от сетивните възприятия на гледки, миризми и звуци, които в своята съвкупност определят въздействието на метафизичния образ върху читателя.
5. Зададено е специалното място на Ленинград/Петербург в художествената система на авторския градски текст, основано както на носталгията, свързана с детството и младостта на автора, така и на трайното присъствие на града в руската културна традиция.
6. Характеризирано е изображението на Венеция, дефинирано със своето сходство с Петербург във физическите си характеристики, в митичната символика на имперския образ и в подобна съдба на литературни проекции с доминираща роля в културното съзнание на руските и европейски интелектуални кръгове.
7. Изградени са художествените образи на Атина, Истанбул/Константинопол, Рим и Ню Йорк, които неминуемо репликират, пречупват и отразяват чертите на родния град, заел специално място в естетическия модел на твореца.
8. Проследен е типичният за Бродски подход за диалогизиране с философи и поети от световна величина, в процеса на което са показани основни черти на градския образ.

Библиография, използвана в автореферата:

- Анциферов 1926: Анциферов Н.П. Книга о городе. Город как выразитель сменяющихся культур: Картины и характеристики. Ленинград: Брокгауз и Ефрон, 1926, pdf
- Анциферов 1991: Анциферов Н. П. „Непостижимый город...“: Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Петербург Пушкина / Сост. М. Б. Вербловская, Санкт-Петербург: Лениздат, 1991
- Барт 1989: Барт Р. „От произведения к тексту“, Избранные работы: Семиотика: Поэтика. Москва: Прогресс, 1989
- Бахтин 1975: Бахтин М. М., *Формы времени и хронотопа в романе*, Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет, Москва, „Художественная литература“, 1975
- Бродски 1997а: Бродски, Й. А. Нобелова лекция. В: Бродски, Й. А. По-малко от единица. София: Факел Ескпрес, 1997
- Бродски 1997б: Бродски, Й.А. Въздушни катастрофи. В: Бродски, Й. А. По-малко от единица. София: Факел Ескпрес, 1997
- Бродски 1997в: Бродски, Й. А. Дете на цивилизацията. В: Бродски, Й. А. По-малко от единица. София: Факел Ескпрес, 1997
- Вайль и Лосев 1998: Вайль, П. и Лосев, Л. Поэт на кафедре, Иосиф Бродский: труды и дни. Редакторы-составители Петр Вайль и Лев Лосев. Москва: Издательство Независимая Газета, 1998
- Мережковский 2000: Мережковский, Д. С. Л. Толстой и Достоевский. Серия „Литературные памятники“. Москва: Наука, 2000
- Полухина 2000: Полухина В. П. Иосиф Бродский. Большая книга интервью. Москва: изд. Захаров, 2000
- Топоров 1983: Топоров, В. Н. Пространство и текст. Текст: семантика и структура. Москва: Наука, 1983
- Топоров 2003: Топоров, В. Н. Петербургский текст русской литературы: Избранные труды. Санкт-Петербург: Искусство, 2003
- Троев 2012а: Троев, П. Лев Николаевич Толстой (1828-1919). – Троев, П. Руска класическа литература, университетски учебник, втора част, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2012

Троев 2012б: Троев, П. Достоевски. Духовните митарства на гения и пророка. София: Персей, 2012

Уваров 2011: Уваров, М. С. Поэтика Петербурга. Очерки по философии культуры. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2011

Щукин 2014: Щукин В.Г. Поэтосфера города. Город как единое целое (*фрагмент из книги*). - Новый филологический вестник. 2014, №1(28)

Steiner 1984: Steiner, G. Tolstoy or Dostoevsky. An Essay in Contrast. A Reader. Selections, Oxford University Press, 1984

Публикации по темата на дисертацията:

1. “Литературното присъствие на Йосиф Бродски в България”. - В: “Класика и канон в руската литература. Чуждият поглед, изд. Факел, 2013
2. “Йосиф Бродски като преподавател”. - В: “Класика и канон в руската литература. Университетския поглед”, изд. Факел, 2014
3. “Joseph Brodsky’s Cities: from Leningrad through Venice to New York”. - В: Сборник текстове на докторанти от Международния Фулбрайтов летен институт (под печат)
4. “Стая и половина“ на Бродски: поглед след 75 години. - В: Класика и канон в руската литература. Юбилеят, изд. Факел, 2016
5. „Градът като хронотоп в прозата на Бродски“. – В: Научният Еверест – мечта или реалност, доклад на конференция по проект „Докторантски филологически център“ при Югозападен университет „Неофит Рилски“, изд. Авангард Прима, София, 2015
6. „Brodsky’s and Tolstoy’s Petersburg: One City, Two Opposing Images“. - В: Сборник статей „Памяти Льва Толстого“, Казанский федеральный университет, Казань, 2015
7. “Пространството „Петербург” – паралелни прочити на Бродски и Солженицин“. - В: “Движение и пространство в славянските езици литератури и култури”, Сборник с доклади от Дванадесети славистични четения на тема “Движение и пространство в славянските езици литератури и култури”, 9-10 май 2014, Том втори, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2015
8. „Петербург в творчеството на Николай Анциферов и Йосиф Бродски“. - В: „Аксиология славянской культуры“, Сборник с доклади от II Международна научна конференция на млади изследователи, 10 декември 2015 Нижегородский государственный педагогический университет имени Козьмы Минина, Нижний Новгород, 2016
9. „Петербургския мит: версията Бродски“. Литературен вестник, брой 25, 22-28.06.2016, София.

Участие в научни конференции:

Конференция “Класика и канон в руската литература. Университетския поглед”,
София, 15-16 ноември 2013

Дванадесети славистични четения на тема “Движение и пространство в
славянските езици литератури и култури”, София, 09-10 май 2014

Международен Фулбрайтов летен институт – 2014, Правец, 10 - 23 август 2014

Конференция по проект „Докторантски филологически център“ при Югозападен
университет „Неофит Рилски“, Банско, 30-31 март 2015

Цитиране:

Барковская, Н. В. Русская литература в восприятии зарубежных русистов (по
материалам софийских конференций 2013-2014 гг).- В: Филологический класс,
№ 1 (39) 2015, Екатеринбург, стр. 110

Pospíšil, Ivo, Staronové pohledy na ruskou literární klasiku: mezi ozvláštněním a
sarkasmem. Masarykova Univerzita, Slavica Litteraria, ročník 18, 2015, číslo № 2,
стр. 230

Участие в програма за академичен обмен Erasmus +:

От септември 2014 до февруари 2015, в Университета на Македония, Солун,
научен ръководител на обмена проф. Константинос Нихоритис.